

ŞİİR VE SİYASETİN SINIRLARI

İskender SAVAŞIR

Başka bir yazıda, bir poetike kurmak bir yana, bugün hangi şiirin iyi şiir olduğu hakkındaki yargılarımızı, bu yargıları hatta kendi kendimize bile gerekçelendirmekte çektiğimiz güçlüğü tesadüfi olmadığını anlatmaya çalıştım (1). Kısaca özetlemeye çalışacak olursam: Şiirin 'sahici', 'zorunlu' ya da 'mutlak' bir söz söyleme çabasıyla ilgili olduğunu düşünüyorum. Bu kavramlardan hangisini kullanacak olursak olalım, açılanmasında "maddilik" kavramına ihtiyacımız olacak. Bütün ilişkilerimizin, bütün biraraya gelişerimizin, örgütlerimizin, kurumlarımızın bir tür iradiliğin - iradilikten de çok bir keyfiliğin - hükmü altında olduğu günümüzde bağlayıcılığında sorunlu olacak bir maddî zemini bize ancak kendi tekil ve fânî gövdemizin hareketi sağlayabilir.

Kuşkusuz kavramlar ancak bir iletişimin, bir ortaklaşmanın bir kolektivitenin ürünü olabilir; ama her kolektivite kavramlara aynı şekilde muhtaç değildir. Kabaca "geleneksel" diye tasnif ettiğimiz toplulukların birarada durmalarını anlamlandırma işlevini üstlenen genellikle, yaşamış oldukları tarihin alışkanlıklarına, törenlerine sinmiş izleridir. Şöyle de söylenebilir: bütünlüğünü, sürekliliklerini alışkanlıklar düzeyinde yeniden üretebilen topluluklarda kavramlarla şiirsel dil, mazmunlar düzeyinde buluşabilir ya da daha doğrusu kavramlardan bizim beklediğimiz işlevleri orada mazmunlar görebilir. Özgül olarak kavramsal bir dile duyulan ihtiyaç, alışkanlıkların, kendiliğindenliğin tökezlediği koşullarda ortaya çıkar; kavramlar, kendiliğinden anlamlandırılmayan bir ortak hayati, iradî olarak yeniden anlamlandırma çabasının ürünüdürler.

Kapitalizmin alışkanlıklara yönelttiği tehdit, geçmiştekilerle kıyaslanmayacak kadar mutlak; şu ya da bu alışkanlıklar toplamını değil, alışkanlık olgusunun kendisini ortadan kaldırmaya yöneliyor. Bu yüzden, kapitalizm, daha doğrusu modernizm insan hayatını insanın kendi iradesine teslim etme imkânını vaatmiş, tarih ve alışkanlıklar karşısında akıl ve iradeyi mutlaklaştırmıştı.(2)

Ama hep birlikte yaşadık, belli bir kavramsal tahlil temelinde (ya da uğruna) harekete geçmiş, seferber olmuş iradenin, iradî kolektivilerin yengilisini... Kuşkusuz hiçbir yenilgi mutlak değil. Hayatın çeşitli alanlarında çeşitli insanlarla birlikte, belli bazı davranış tarzları ve

gelecek perspektifleri "ihşas eden" tahliller inşa edebiliriz, etmek durumundayız. Dolayısıyla, hâlâ belirli varlık alanlarında "toplum"dan ve "toplumculuk"tan, "gerçeklik"ten ve "gerçekçilik"ten söz etmek, örneğin politika yapmak mümkün. Ama diğer yandan bu varlık alanlarının bir tür keyfiliğin hükmü altında olduğunu da kaydetmek durumundayız (en azından, bu kaydedilmeden sözkonusu alanda çalışamayacağı, politika yapılmayacağı için). Kullandığımız kavramların herhangi bir varlık alanının tüketici bir tarifini yapma yetenekleri bir yana, onları kullanan, inşa etmiş olan bizler üzerindeki bağlayıcılıkları bile sınırlı. Daha kaba bir şekilde söyleyeyim: Dış gerçekliğin kavramlarımızı ne kadar hoyratça reddettiğini biliyoruz; ama daha da önemlisi, kolektivitelerin kendi tercihlerimiz tarafından belirlenmiş özel hayatları da, kavramlarımız açısından aynı hoyrat ve dışsal gerçekliğin bir parçası haline geldi.

Kapitalizmin alışkanlıklara yönelttiği tehdit, geçmiştekilerle kıyaslanmayacak kadar mutlak; şu ya da bu alışkanlıklar toplamını değil, alışkanlık olgusunun kendisini ortadan kaldırmaya yöneliyor.

Kavramlarımızla (bir nesnellik ve öznel olarak) hayat arasına girmiş olan bu mesafenin siyaset bağlamında nasıl değerlendirileceği / değerlendirilmesi gerektiği aynı bir konu. Ama sözkonusu olan şiirdeki / belki de vehmettiğim) gibi bir "sahicilik" ya da "mutlaklık" olduğunda, "toplumculuk", "gerçekçilik" gibi kavramlara artık nasıl bir anlam atfedilebileceğini kestirmek bile imkânsız. Bu yüzden sorun, hiç değilse benim için, toplumcu gerçekliği savunmak ya da reddetmek değil; daha çok bir çaresizlik. Başka herhangi bir alanda olsa tavr almakta güçlük çekmeyeceğim bu kavramlarla şiirsel olarak ilgili olarak karşılaştığımda ne yapacağımı bilemiyorum.

Şiir yazmak, okumakta almak, beğenmek şiir hakkında genel bir söz söylememizi olanaksızlaştıran gerekçelerden ötürü bir tür yalnızlığa mahkûm olmuş olabilir. Sözgelimi Sedat Şanver'in, Ayrım okurlarının tanıdığı farzedilebilecek aşağıdaki dörtlüğünün, özellikle ilk

iki dizesini neden "sarsıcı" bulduğumu açıklamak bana olanaksız görünüyor:

kimse barınamaz uzun zaman تنها yanında toprağın

kertenkele terkeden kuyruğunu, yılan ıslığını eskitir.

ölüm ürpertmeye başlar kalbi, kan titreşir.

siyasi bir geceye verir bu fırtınalar

Ama tersi aynı derecede doğru değil; yani bazı şiirleri, dizeleri niçin beğenmediğimizi açıklamak, hiç değilse bazen mümkün olabiliyor. Aslında bu yazının yazılma gerekçesi de, böyle bir imkânın varolduğuna dair bir sezgi... Sonuncu dizenin bende yarattığı bir tür "kandırılma" duygusunu açıklayabileceğimi ve bunu yaparken yazacaklarımın toplumcu gerçekçilik hakkında Ayrım'ın hedeflediği tartışmaya bir şekilde bir katkısı olabileceğini düşündüm.

Nedir sonuncu dizeyle ilgili sorun? Bir kere bu soruyu sorduktan sonra, ilk iki dizede de o kadar çok sevdiğimin ne olduğu hakkında biraz olsun bir şeyler söylemek (bu anlamda da biraz önce söylediklerimin hilâfına davranmak), kaçınılmaz oluyor.

Birinci dizenin medeniyetin dilini ölümün sesiyle konuştuğunosöylemiştik. İkincisinin gördüğü iş daha karışık. Kertenkele ve yılan içimizi ürperttiği, bize ölümü hatırlattığı ölçüde, ikinci dize de birincisini destekler görünüyor. Ama dizede sürüngenler ölümün, yabanın, kaosun, mutlaklığını değil, bizim dertlerimizi, yaşlanmayı, ihtiyarlığı, "ıslığın eskimesi"ni dile getiriyorlar. Şöyle mi demek gerekiyor: ölümün simgesi gibi görünen yaratıklar bile hayatın tasasıyla (tasalarıyla) yüklü?

Yorumu uzatmak dizeye haksızlık etmek olacak. Şunu da ekleyip bitirmeli: Şair, şiire kaynaklık eden 'kavramsal' karşıtlığın, ancak o karşıtlık tarafından tarif edilebilecek tükeniş (ya da aşılma) noktasına yöneliyor; o nokta içinde hareket ediyor; oradan konuşuyor. Sürüngenler ürperticiliklerini toprağın hem (ya da ne) altında, hem (ne) de üstünde olmalarından alıyorlar. Toprağın altı ile üstü. "çiğ olan"la "pişmiş olan" arasındaki ayrım mutlak olsaydı eğer, bu tür yaratıklar varolmazlardı.

Üçüncü dize bence gerçekten "teknik bir başarı"dan ibaret... Her şairin zaman zaman başvurduğu türden bir kolaycılık, bir boşluk doldurma tarzı.

(Peki, bundan öte hiç mi blir şey söylenemez? "Ölüm" gibi, "kalp" gibi, "kan" gibi mazmunların

kullanılabilirliği olması, bir boşluk doldurmak için de olsa kullanılabilirliği olması, kavramsal ve genel olanla, şiirin tekil ve maddî dili arasındaki geçişsizliğin, yazının başında iddia edildiği kadar mutlak olduğunu kanıtlamıyor mu? Bu dizeden hareketle halâ mazmunların hayatımızda da kimi geçişleri mümkün kıldığını, kimi boşlukları doldurduğunu söylemek mümkün değil mi?)

"Toprağın تنها yanı", insanlığın medeniyete geçişle tarihin belki de sona ermiş olduğu kapitalizm arasındaki bütün serüvenine egemen olmuş olan ve belki bugün de, örtük ve marjinal biçimlerde de olsa işlerliğini sürdüren bir karşıtlığı çağırıyor, harekete geçiriyor: Levi-Strauss'un "çiğ ile pişmiş" diye adlandırdığı, "yabanla düzen", "kaosla kozmos" diye de adlandırılabilir bir karşıtlık...

(Türevleri arasında "ay ve güneş", "gece ve gündüz" hatta belki de "kadın ve erkek"le "kötü ve iyi" bile sayılabilir.) Gerçi bu kendi başına çok ilginç değil ama Sedat Şanver'in dizeleri karşıtlığı bir şekilde tersine çeviriyor, vurguyu değiştiriyor. Çünkü karşıtlık genellikle düzen ("Pişmiş olan") açısından kurulur, öyle telaffuz edilir. Dolayısıyla sözkonusu olan "tenhalık" gibi 'olumsuz' bir nitelime olduğunda, bunun yabana ("çiğ olan"a) atfedilmesi beklenirdi. Oysa Sedat Şanver'in yaptığı toprağın üstünü, yani medeniyetin alanını تنها olarak tarif etmek. Böylelikle birdenbire "pişmiş olan"a "çiğ olan"ın açısından bakılmış, düzenin dünyası, "tenha" gibi cılızlığı, zaafı çağrıştıran, ikiliğin olumsuz kutbunda yer alan bir sıfatla nitelenmiş oluyor. İkiliği, karşıtlığı kabul ettiği ölçüde şair medeniyetin dilini kullanıyor ama vurgu ölümünki.

Kavramsal açıklamayı ilerletmediği için ikinci dize "teknik bir başarı" diye geçtirilebilirdi; dörtlükte şiirin asıl parladığı yer orası olmasaydı:

Kertenkele terkeder kuyruğunu, yılan ıslığını eskitir.

Kavramlarla, kavramsal bir dille ilgili olarak, yazının başında dile getirmeye çalıştığım rahatsızlık, kuşkusuz, yeni bir şey değil. Kimbilir, belki Levi-Strauss'un kitabını Çiğ ve Pişmiş diye adlandırmasının berisinde yatan da benzer bir saikti - bir tür somutluk arayışı; bilimin (ya da kamunun) dilinin, maddenin hakkını vermediği kaygısı... Ama bu tür manevralar -kitabı Çiğ ve Pişmiş diye adlandırmak, bu ikiliği "yaban ve düzen", "kadın ve erkek", "ölüm ve hayat"ı da ekleyerek zenginleştirmeye çalışmak- yetmiyor. Hepsi eninde sonunda kamunun diline mal oluyor; işaret etmeye çalıştığım karşıtlığı çağırmaya, harekete geçirmeye yetmiyor.

Ama iş yılanlara ve kertenkelelere gelince değişiyor. Kertenkele ve yılanlar, sınırdan duran yaratıklar. Canlı oldukları ölçüde bizden, düzenden, toprağın üstünde olanlardan yana duruyor, onların arasında sayılıyorlar. Ama diğer yandan içimizi ürpertiyorlar ve bu, sürüngen olmalarıyla ilişkili; toprağın üstü ile altı arasındaki sınırdan yer alıyorlar. Bütün bir tarihin, belki de en kesin, en mutlak karşıtlığının belirsizleştiği bir ânı temsil ediyorlar.

Böylelikle sorunlu olan sonuncu dizeye varmış oluyoruz. Dize, bizim izlerçevre için özel bir anlamı, neredeyse bir tılsımı olan bir sıfatla başlıyor: "siyasi". Dizenin kuruluşu da bu tılsımı

Konumuz toplumcu gerçekçilik... Ama zaman zaman bilimin dilini kullansa da, iradeyi, geleneksel toplumun maddi dünyasından kaynaklanan kavramlar doğrultusunda seferber eden bu tavrı "devrimci romantizm" diye adlandırmak, galiba daha doğru olacak.

pekiştirir nitelikte. Buraya kadar ifade edilen ve bu dizede "fırtınalar"la imlenen çelişki ve ürpertinin, siyasi bir geceye adını vereceği söyleniyor. İnsanda (hiç değilse bu okurda) kandırılmışlık duygusunu yaratan da bu...

Lukacs 1960'larda yazdığı önsözde *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nde savunmuş olduğu görüşleri eleştirmişti; insan varoluşunun kaçınılmaz bir boyutu olan şeyleşme, kendine yabancı nesnelere arasında yaşamak zorunda olma gerçekliğiyle, özgül bir tarihsel durum olarak varolan "yabancılaşma" olgusunu karıştırdığı için. Buradan hareketle varılan komünizmin romantik yorumu, devrim mücadelesinden, siyasetten insanın evrensel, 'metafizik' diye nitelenebilecek tasarılarına da deva olmasını bekler. İnsan varoluşu hakkında söylenen bütün genel sözlerden duyduğum kuşkuya karşın, benim Sedat Şanver'in son dizesi hakkında duyduğum rahatsızlığın, Lukacs'ın "özeleştirisi" ile aynı yerden kaynaklandığını söyleyebilirim. Fırtınalı hiçbir siyasi gece, kertenkele ve yılan gibi tekinsiz yaratıkların temsil ettiği ikircikli umudu karşılayamaz; toprağın altı ile tenha yanı arasındaki karşıtlığı aşamaz.

Son bir şey daha; şiirden çok siyasetle ilgili: Çiğ ile Pişmiş ayırımının eski dünyaya, geleneksel topluma ait bir kutupsallık olduğunu söylemiştim. Buradan hareketle lâfı gereksiz yere uzattığım söylenebilir. Yakın geçmişin yalnızca sol kültürü değil siyaset etme tarzı da,

sık sık "feodal değerler" e yaslanmakla eleştirildi. Sedat Şanver'in yaptığına da benzer bir şey olduğu, feodal değerlerle modern bir siyaset anlayışını kaynaştırmaya çalıştığı söylenebilir mi?

Eleştirinin bu şekilde formüle edilmesine itirazım var. Andığımız kutupsallık geleneksel toplumlarda maddî dünyaya içkin olan mutlak bir kutupsallık. Ancak bunun siyasete tercümesi beklenebileceği kadar düz değildir: "Çatışma ve düşmanlık, insanın ve toplumun doğasında vardır; öyleyse dost-düşman karşıtlığı ebedidir ve siyasetin özünü oluşturur; öyleyse siyasal karşıtlık, yine siyaset yoluyla ortadan kaldırılmamalıdır (...) Karamsar ve sınırlayıcı bir temelden hareket eden bu siyaset anlayışı, aslında çok da karamsar olmayan bir siyasal iklimin doğmasına yol açmıştır: Düşmanın -Bugünkü deyimimle azınlığın- hukuksal olarak tanımlanmış hakları vardır, en başta da siyaset yapma hakkı.

Siyaset, hukuk kavramını da işin içine sokarak kendi kendini sınırlıyordu."(3)

Sanılanın aksine, siyaseti geleneksel toplumun mutlak karşıtlıklarını çağrıştıran terimlerle kavramsallaştıran siyaset anlayışı, geleneksel değil modernidir. "Mutlakçı siyaset anlayışı (...) Fransız devrimiyle ortaya çıktı. Siyaseti ahlakla özdeşleştiren Jakobenler, siyasal mücadeleye, *günah* kavramının lâikleştirilmiş biçiminden başka bir şey olmayan *suç* kavramını sokarken, sınır tanımayan siyasetin de yolunu açtılar. Robespierre: 'Kısaca biz, doğanın taleplerini yerine getirmek, insanlığın alinyazısını gerçekleştirmek, felsefenin vaadine sadık kalmak ve dünyayı suçun ve istibdadın uzun sürmüş saltanatından kurtarmak istiyoruz.'"(4)

Konumuz toplumcu gerçekçilik... Ama zaman zaman bilimin dilini kullansa da, iradeyi, geleneksel toplumun maddi dünyasından kaynaklanan kavramlar doğrultusunda seferber eden bu tavrı "devrimci romantizm" diye adlandırmak, galiba daha doğru olacak.(5)

1 "Şiir, sükûnet, şefkat ve şehvet üzerine"; Haziran ayı içerisinde yayınlanmaya başlaması beklenen *Geniş Zamanlar Dergisinde* çıkacağını umuyorum.

2 Bu terimler arasındaki ilişki elbette daha çetrefil. Örneğin modernizmin bir versiyonuna tepki olarak ortaya çıkan romantizmlerde, akla, kavramsal olana karşı tarihle birlikte iradenin de yüceltildiğini, tarihin iradeyi bir perspektiften yorumlandığını tesbit etmek mümkün. Ama bütün bunları ayrıntılarıyla irdelemek, bu yazının sınırlarını aşar.

3 Orhan Koçak "Birliği Kim Gerçekleştirecek" Görüş Ekim 1989.

4 a.g.e.

5 Bu yargının yalnızca alıntılıdığım dörtlüğe ilişkin olduğunu, özellikle vurgulamak istiyorum. Sedat Şanver'in şiiri, bütünü hakkında herhangi bir değerlendirmeye gitmeme elvermeyecek kadar yeni tanışmış olduğum bir şiir.